

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДОРΟΣЛИХ (НА ПРИКЛАДІ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ)

Однією з форм організації навчання в системі дорослих є заочна освіта. Вона здійснюється без відриву від виробництва на термін навчання за освітньою або освітньо-професійною програмою з відвідуванням занять протягом терміну навчання під час настановних та заліково-екзаменаційних сесій.

Загальновідомо, що поведінка студентів заочної форми навчання значно відрізняється від студентів стаціонару. Це і наявність значного життєвого досвіду, це і інтенсивна адаптація до змін в соціально-економічних відносинах тощо. У зв'язку з цим заочна форма освіти передбачає впровадження як інноваційних технологій навчання, так і залучення їх до самостійної роботи.

Самостійна робота студентів розглядається як один із видів навчальної діяльності, який повинен допомогти вирішити проблему збільшення об'єму, складності та темпів засвоєння програмного матеріалу. За висловлюванням Є.І. Голубевої [1] під самостійною роботою розуміємо “всі види активної, пізнавальної і наукової діяльності студентів, що вимагають від них самостійних пошуків, самостійного творчого мислення”.

Основним засобом реалізації змісту освіти відповідно до обсягу, передбаченого програмою та навчальним планом з тієї чи іншої дисципліни, є самостійна робота з підручником. Він був і залишається одним з найголовніших джерел знань для роботи в аудиторний і поза аудиторний час, тому від якості підручника в значній мірі залежить ефективність освіти. Як зазначає Г.О. Ковальчук серед основних вимог до сучасних підручників економіки виділяються такі:

1. Повна відповідність матеріалу навчальній програмі.
2. Адекватність глибини і складності змісту віковим особливостям студентів (учнів).
3. Підпорядкованість змісту навчального матеріалу цілям навчання, формуванню й розвитку відповідних умінь.
4. Чітке відображення основних знань, найважливіших досягнень економічної науки та практики.
5. Скорочення обсягів складного або другорядного матеріалу.

6. Доступний виклад матеріалу, що сприяє формуванню стійкого інтересу до предмета.

7. Наявність достатньої кількості компонентів змісту (тексти основний і додатковий, історичні довідки, статистичні матеріали, текстові таблиці, словник основних понять, схеми, інші зображення навчальної інформації), які розкривають економічну тему за допомогою різних підходів і забезпечують усі рівні її сприйняття.

8. Відповідний методичний апарат (рекомендації “як працювати з підручником”, завдання для актуалізації опорних знань, для закріплення та поглибленого вивчення теми, вправи й завдання різних рівнів складності тощо).

9. Типова структура навчального матеріалу, послідовність викладу, що відображає логіку економічної науки. [3, с. 237-238].

Основна мета роботи студентів з підручником та іншими навчальними текстами полягає, насамперед, в засвоєнні теоретичних знань для зв'язку з їх використанням в практичній діяльності, реальному житті. Теоретично і практично доведено, що свідомою робота з підручником неможлива без виписок з тексту, цитування його, складання плану, тез, конспекту прочитаного. Ця робота є надзвичайно важливою для оволодіння такими важливими розумовими операціями, як виділення головного, найбільш суттєвого в тексті; уміння аналізувати, порівнювати, групувати, доводити тощо. Оволодіння зазначеною технологією роботи з підручником сприяє розвитку логічного мислення, уважності, самостійності і має значення для самоосвіти, підвищення кваліфікації не тільки студентів – майбутніх фахівців з економіки, а й викладачів економічних дисциплін.

В чотирьох групах КППК ім. А. С. Макаренка (дві групи – бакалаври економіки стаціонарного і дві групи заочного навчання) була проведена наступна контрольна робота. Кожному студенту в курсі “Інвестування” було запропоновано скласти план пункту 1.1 теми 1. “Основи інвестиційної діяльності” з навчального посібника В.Г. Федоренка “Іноземне інвестування економіки України” (К.: МАУП, 2005). Результати відповідей студентів свідчать про те, що 38% студентів стаціонарного відділення змогли виділити головне і скласти план прочитаного тексту, одночасно тільки 25% заочникам вдалося впоратися з цим завданням. Це, в свою чергу, засвідчує необхідність цілеспрямованої роботи викладачів економічних дисциплін з навчання студентів складання плану

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

навчального тексту. Нагадаємо що таке план тексту, зокрема, навчального.

План – це сукупність назв основних положень, елементів тексту в стверджувальній чи запитальній формі. Складання плану сприяє аналізу тексту, виділенню головного змістовних одиниць, групуванню матеріалу на окремі частини. Відомий психолог А.А. Смирнов теоретично і експериментально довів, що “не стільки план сам по себе, как итог наших действий или ближайший продукт их, сколько сам процесс его составления оказывается, весьма важной и действительной опорой запоминания” [4, с. 337].

Дійсно, правильно складений план дозволяє потім правильно відтворити в пам’яті зміст тексту, сприяє самоперевірці засвоєних знань. План тексту підручника – це значною мірою і план відповідей при усній чи письмовій перевірці знань. Користуючись планом, студент може самостійно перевірити ступінь засвоєння навчального тексту. Повні відповіді на питання плану свідчать про високий рівень засвоєння матеріалу. Для того, щоб студенти могли правильно скласти план нового навчального тексту викладач повинен розробити методичні рекомендації, які включають такі основні вказівки: прочитайте про себе текст, продумайте зміст прочитаного; розділіть текст на окремі змістовні частини і дайте назву кожній з них; в назвах лаконічно передайте основну думку, ідею кожної змістовної частини; перевірте, чи пов’язаний кожний наступний пункт плану з попереднім, уточніть формулювання, щоб підсилити цей зв’язок; перевірте, чи можна керуючись складеним планом переказати текст.

Викладач наголошує на тому, що план може бути простим і складним (розгорнутим). Ось простий план, складений студентами заочниками (бакалаврами економіки) КППК ім. А.С. Макаренка при вивченні теми “Поняття якості продукції на підприємстві” в курсі “Економіка виробництва” [2, с. 210-225].

1. Поняття якості продукції.
2. Характеристики (показники) якості.
3. Система управління якістю за Міжнародними стандартами ISO серії 9000.
4. Стандартизація продукції.
5. Сертифікація продукції.

На відміну від простого, розгорнутий план містить не тільки перелік питань, але й розкриває послідовність викладу основних понять тексту. Наведемо такий план з вищезазначеної

теми:

1. Поняття якості продукції.
 - 1.1. Визначення якості.
 - 1.2. Етапи життєвого циклу продукції, на яких забезпечується якість продукції.
 - 1.3. Конкурентоспроможність та якість продукції сучасного підприємства.
2. Характеристики (показники) якості.
 - 2.1. Види показників якості продукції.
 - 2.2. Методи оцінювання якості продукції та їх класифікація.
 - 2.3. Інструменти контролю якості продукції.
3. Система управління якістю за Міжнародними стандартами ISO серії 9000.
 - 3.1. Історія створення стандартів ISO серії 9000.
 - 3.2. Особливості цих стандартів.
4. Стандартизація продукції.
 - 4.1. Види та система стандартів.
 - 4.2. Роль уніфікації продукції.
5. Сертифікація продукції.
 - 5.1. Види та визначення сертифікації.
 - 5.2. Особливості схем сертифікації в Україні.

Є два основних методичних прийоми складання плану з якими викладач повинен ознайомити студентів. Один із них – робота над планом безпосередньо в процесі читання тексту; другий – складання його після ознайомлення з текстом, що дає можливість підвести підсумок проведеної роботи. Найчастіше студенти складають простий план, а потім його деталізують, перетворюють на складний. Досить складним для студентів при складанні плану є чітке формулювання назв його розділів, пунктів. Слід навчити їх знаходити в навчальному тексті опорні словосполучення, фрази та використовувати їх.

Наступною формою роботи з підручником чи іншим навчальним текстом є *тези*, які представляють собою коротко сформульовані основні положення тексту, стислий виклад головних його ідей, що виражають сутність навчального матеріалу. Виділення основного – це та розумова операція, яка дозволяє глибоко розібратися в тексті. Іноді тези можуть бути розроблені у вигляді цитат з тексту. Складанню цих тез сприяє так званий “апарат орієнтування” в сучасних підручниках – виділення основних положень певним видом шрифту, рамкою, кольором

тощо. Уміння скласти тези навчального тексту свідчить про високий рівень самостійної і творчої роботи студентів. Для написання тез доцільно використовувати як основу первісно розроблений складний план.

Кожний навчальний текст, крім основних, фундаментальних положень, містить багато прикладів, описів. Виділення головного – це розумова дія, що включає в себе аналіз і синтез абстрагування, конкретизацію, узагальнення. Безперечно, виділення головного забезпечується відповідним рівнем зрозумілості навчального тексту для студента. Вважається, що кожний текст може бути представлений сукупністю суджень, так званих речових предикацій. Головна ідея навчального тексту виражається у предикації першого рівня, в свою чергу інші фрагменти тексту зводяться до предикацій другого та третього рівня. Така ієрархія предикацій нагадує складний план тексту. Слід мати на увазі, що при складанні плану, тез, і взагалі, при виділенні головних положень, навчальний текст чи його фрагмент повинні бути завершені.

Важливе значення в навчальній діяльності студентів-заочників має конспектування навчальних текстів. Конспект включає в себе план і тези, доповнені фактичним матеріалом. Це не тільки виділення головних суджень, як в тезах, а й доведення, докази, цифри, приклади, що ілюструють ці судження. Як відомо, *конспект* – це систематично пов'язаний запис, короткий письмовий виклад змісту підручника, монографії, статті, лекції, доповіді. Психолого-педагогічні дослідження засвідчують, що конспектування дозволяє прискорити і закріпити в пам'яті студентів прочитаний матеріал при раціональних витратах часу.

Як свідчить аналіз літературних джерел з педагогіки, психології, окремих навчальних дисциплін, проблема конспектування підручників, посібників, інших навчальних текстів є достатньо розробленою (Л.П. Доблаєв, І.Я. Лернер, Г.О. Ковальчук, В.П. Павлова, Н.М. Розенберг, Г.С. Шаповаленко та ін.) Однак питання самостійної роботи студентів з економічною літературою потребують подальшої розробки. Практичний досвід викладання економічних дисциплін студентам – майбутнім фахівцям з економіки свідчить про те, що навички самостійної роботи з підручником були придбані ними ще в загальноосвітній школі, проте більшість студентів не володіє мистецтвом конспектування.

Конспекти – дуже розповсюджена форма роботи студентів-

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

заочників, однак, як визначають самі викладачі, дидактична цінність їх мала, тому що в багатьох випадках викладач просто диктує той чи інший навчальний текст на занятті, а студенти його просто записують не аналізуючи змісту. Так готуючись до заліків та іспитів, 92% опитуваних студентів навіть не звертаються до тексту підручника, а обмежуються лише читанням конспекту. Таке положення можна пояснити рядом обставин: відсутність необхідної навчальної літератури, що відповідає певній навчальній програмі; недостатньо сформований рівень самостійної роботи у студентів; небажання деяких викладачів навчати студентів самостійно конспектувати тексти, що в свою чергу свідчить про недостатню професійну компетентність викладачів; спрощений підхід до навчального процесу тощо.

В будь-якому випадку використання студентами продиктованих конспектів з дидактичної точки зору є недоцільним. Їх доцільно навчити різним видам конспектування. На перших етапах це може бути конспект з питань і відповідей.

Користуючись планом із запитань, студенти складають по тексту короткі, точні відповіді. Після того як такі навички сформовані, можна переходити до написання конспектів у більш вільній формі, передавати думки автора своїми словами, узагальнювати типові факти, наводити власні судження. Одним з видів конспекту є текстуальний конспект – “цитатник”, що містить безпосередньо фрагменти навчального тексту.

Має місце й такий вид конспекту, як лист з опорними сигналами, запропонований свого часу В.Ф. Шаталовим [5, с. 33-57], де йдеться про відтворення тексту за допомогою системи знаків – коротких слів, цифр, символів, схем, окремих літер та їх сполучень.

Особливої уваги потребує зовнішнє оформлення конспектів, фіксація вихідних даних джерела, виділення основних положень кольором, шрифтом, підкреслюванням, використання загальноприйнятих скорочень.

Процес конспектування поєднує два способи в залежності від представлення інформації: процес конспектування навчальних текстів, зокрема підручників, і процес конспектування лекцій.

При конспектуванні підручників читання тексту поєднується з його записом. Під конспектуванням ми розуміємо процес розумової, аналітичної переробки інформації та письмової фіксації прочитаного тексту. Результатом конспектування є запис, який дозволяє студенту в подальшому відновити отриману

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

інформацію. Успішна робота з підручником залежить від багатьох факторів, насамперед від загальної культури студента, темпу читання. Викладач наголошує на тому, що конспектування підручника чи іншого навчального тексту (статті, монографії, інформаційного матеріалу) є процесом відбору інформації, її переформулюванням для наступної фіксації, нарешті, засвоєння відібраної інформації. Ці етапи відбуваються у відповідній послідовності. Сприйняття тексту підручника, на відміну від конспектування лекцій, відбувається зоровим аналізатором, який охоплює текст по абзацам. Чим вище розвинена навичка читання, тим більший абзац може бути охоплений, як за змістом, так і за точністю, глибиною. Природно, що складні абзаци потребують повторного їх читання. Якщо зміст тексту пов'язаний з інформацією, яку студент вже отримав на лекції і сприймає її як необхідну і корисну, то він фіксує фрази і положення, які відображають зміст абзацу. Потім увага студента переключається на інший абзац тексту. Конспект носить індивідуальний характер. Користування чужим конспектом, частіше усього, не приносить позитивних результатів – це лише незнайомий чужий письмовий текст. Різниця тезаурусів призводить до того, що при читанні чужого конспекту студент може знайти для себе надлишкову чи недостатню інформацію. Крім того, автор конспекту робить певні індивідуальні скорочення, які потім він може розвернути за змістом.

Співвідношення нової інформації з раніше відомою (інтеграція) відбувається одночасно з причитуванням навчального тексту. Коротка фіксація раніше відомої інформації може бути позначена опорним словом чи словосполученням, які будуть достатні для розгортання нової інформації. Безперечно, такому підходу викладач повинен студентів навчити. Так, в курсі “Маркетинг” студенти вивчають питання, пов'язані з сегментацією ринку. Вони виписують сутність понять “сегменти ринку”, “критерії для їх визначення”, “привабливість сегментів ринку – економічну, політико-правову, соціально-культурну і технологічну”. Але, в курсі “Міжнародні економічні відносини” студенти вже були детально ознайомлені з головними характерними рисами міжнародного середовища, яке, в свою чергу, також складається з економічного, політико-правового, соціально-культурного і технологічного середовища. Тому при конспектуванні навчального матеріалу з маркетингу їм досить тільки позначити для себе чотири види сегментів, детально не

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

характеризуючи їх.

Допомоги викладача потребують студенти-заочники, особливо ті, що зайняті в сфері зовнішньої торгівлі, міжнародних фінансів у конспектуванні та подальшому свідомому використанні економічних термінів, слів, словосполучень. Ми пропонуємо вести тлумачний словник ключових економічних понять, а враховуючи потреби сьогодення, ще краще, коли викладач знайомить студентів з назвою їх англійською мовою.

Отже, самостійна робота студентів заочної форми навчання потребує управління нею з боку викладача. Це в свою чергу передбачає: чітке планування самостійної роботи; детальне продумування її організації; безпосереднє або опосередковане керівництво нею з боку викладачів; систематичний контроль за поетапним і кінцевим результатом самостійної роботи студентів; оперативне доведення до студентів оцінки результатів їхньої самостійної роботи і внесення відповідних корективів в її організацію.

Література

1. Голубева Е. И. Оптимизация учебно-воспитательного процесса – важнейшее условие активизации самостоятельной работы студентов: сб. науч. трудов / Е.И. Голубева. – М., 1990 – 120 с.
2. Економіка підприємства: навч. посіб. / Н.М. Бондар, В.С. Воронін, О.А. Гаєвський та ін.; [за заг. ред. А.В.Калини]. – К.: МАУП, 2006.
3. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті: навч. посіб. / Г.О. Ковальчук. – К: КНЕУ, 2005. – Вид. 2-ге, доп.
4. Смирнов А.А. Проблемы психологии памяти / А.А. Смирнов. – М.: Просвещение, 1966.
5. Шаталов В.Ф. Куда и как исчезли тройки / В.Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, 1979.

Ирина Носаченко

Организация самостоятельной работы взрослых: на примере заочной формы обучения

***Аннотация.** Стаття содержит анализ проблемы обучения взрослых в системе заочного обучения. Охарактеризованы основные формы организации самостоятельной работы студентов-заочников в процессе работы с учебными текстами.*

***Ключевые слова:** особенности обучения взрослых, самостоятельная работа, составление плана, конспектирование учебных пособий, лекций.*

Irina Nosachenko

Self-organization of adult education in absentia

Summary. The article contains an analysis of the problems of adult learning in distance education. Describes the main forms of independent work part-time students in the process of working with academic texts.

Key words: characteristics of adult learning, independent work, a plan, notes from textbooks and lectures.

УДК 374.7

Алевтина Опольська,
м. Переяслав-Хмельницький

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Сучасне суспільство характеризується високою інтелектуалізацією праці, динамізмом виробництва, інформаційним вибухом в усіх галузях суспільного життя. Для того, щоб вижити в цій ситуації, людина повинна постійно оновлювати свої знання, мати змогу при необхідності швидко змінювати сферу професійної діяльності з урахуванням потреб суспільства, а також з метою самовираження, всебічного і гармонійного розвитку упродовж усього життя.

Розв'язати ці проблеми якраз і повинна система післядипломної освіти, метою якої, з одного боку, є компенсація недоробок вищої освіти, з другого – підвищення кваліфікації у зв'язку з розвитком науки, техніки, технологій, перепідготовка кадрів.

Проблема розвитку та вдосконалення післядипломної освіти викликає жвавий інтерес багатьох українських дослідників, які працюють у різних сферах: філософії, економіці, педагогіці, психології, соціології та ін. Серед таких вчених – А. Аббасова, І. Зязюн, В. Кремень, В. Маслов, А. Нікуліна, В. Олійник, Н. Протасова, Л. Сігаєва, та ін.

Розвиток системи післядипломної освіти проходить нерівномірно, він іде за принципом галузевості. Це об'єктивно зумовлене специфікою професійної діяльності фахівців, організаційними, науково-практичними, матеріальними та іншими можливостями певного відомства [4, с. 10].

Необхідність впровадження нових технологій, розвиток науки і техніки, економічна і соціальна розбудова держави